

Julian
Baggini

Leer denken als een filosoof

12 essentiële principes
voor mentale
weerbaarheid

‘Precies het
boek dat we
nodig hebben.’

— Sarah Bakewell,
auteur van
De humanisten

ten have

Julian Baggini

**LEER DENKEN ALS
EEN FILOSOOF**

12 essentiële principes voor mentale weerbaarheid

Vertaald door
Rogier van Kappel

th ten have

INHOUD

Inleiding	7
1 Wees aandachtig	15
2 Stel overal vragen bij (ook bij je vragen)	36
3 Stapje voor stapje	57
4 Houd je aan de feiten	92
5 Let op je woorden	118
6 Put uit vele verschillende bronnen	151
7 Stel je op als een psycholoog	177
8 Weet wat van belang is	205
9 Ontdoe je van je ego	239
10 Denk zelfstandig maar niet eenzelvig	264
11 Verbinding is het enige	293
12 Niet opgeven	318
Conclusie	343
Verklarende woordenlijst van sleutelbegrippen	349
De geïnterviewden	365
Noten	377

INLEIDING

Dat is niet zo moeilijk. Een slimmerik ziet heel kleine dingetjes over het hoofd, waardoor hij in de val loopt. Hoe uitgekookter iemand is, hoe minder hij rekening houdt met de mogelijkheid dat iets hem de das om zal doen. Een sluwe duivel moet je zien te pakken met een simpel trucje.

F.M. Dostojevski, *Misdaad en straf*

Heeft de mensheid haar verstand verloren, of zijn we eigenlijk nooit voor rede vatbaar geweest? In elk tijdperk horen we klachten over verval, maar tegenwoordig lijken die luider, frequenter en wanhopiger. Toch is het lastig om een eerder tijdperk te bedenken waarin het beduidend eenvoudiger was om goed gebruik te maken van de rede. Stel je eens voor dat je een poging zou moeten doen om rigoureuus te denken in een tijd waarin de kans dat je analfabeet zou zijn een stuk groter was dan de kans dat je had leren lezen; waarin de kerk of de staat streng toezicht hield op wat er werd gepubliceerd, en waarin boeken onbetaalbaar waren; een tijd waarin je wegens politieke of reli-

gieuze ketterij de strop kon krijgen, waarin onze wetenschappelijke kennis uiterst beperkt was en allerlei onzinnige theorieën als de hoogste waarheid werden beschouwd. Nog maar vijftig jaar geleden hadden de meeste mensen uitsluitend toegang tot uiterst partijdige kranten en een handvol tv- en radiozenders. Openbare bibliotheken waren de Wikipedia van hun tijd, maar met een veel beperkter aanbod, dat bovendien moeilijker te doorzoeken was.

Intellectuele fijnproevers zijn altijd in de verleiding geweest om hun eigen tijd als uitzonderlijk decadent of irrationeel te beschouwen, maar filosofen zijn goed gesitueerd om te onderkennen dat onze ratio permanent en veelvuldig faalt. Beter denken is nu inderdaad hard nodig, maar alleen omdat het altijd noodzakelijk is om beter te denken, en het altijd *nú* is. Het kromme denken dat tegenwoordig zo alomtegenwoordig is, moet net zo dringend rechtgezet worden als alle onzin uit het verleden.

Allerlei onzin die ooit marginaal was – complottheorieën, klimaatontkenning, vaccinatiescepsis, kwakzalverij en religieus extremisme – staat nu in het middelpunt van de belangstelling. Tegelijkertijd lijkt de ooit zo gerespecteerde mainstream het spoor bijster. Nooit eerder leek de koningin van het Verenigd Koninkrijk haar volk zo goed te vertegenwoordigen als op het moment dat ze onthutste economen vroeg waarom ze de financiële crisis van 2008 niet hadden zien aankomen. Zoals de Zweedse tiener Greta Thunberg heeft aangetoond, vereist het geen grote deskundigheid om erop te wijzen dat de wereldleiders bezig zijn om de ligstoelen aan dek van de Titanic te verzetten terwijl zich onder hun ogen een klimaatramp voltrekt. In veel hoogopgeleide, rijke, geïndustrialiseerde landen, zoals de Verenigde Staten, Brazilië en Hongarije, hebben miljoenen mensen hun vertrouwen in de

reguliere politiek verloren en op boosaardige populistische volksmenners gestemd.

Gelukkig hebben we ook meer dan genoeg voorbeelden van wat er gebeurt als goed denken de overhand heeft. We zijn getuige geweest van talloze tekenen van menselijke inventiviteit en intelligentie, zoals de snelle ontwikkeling van vaccins tegen COVID-19, een enorme daling van het aantal mensen dat in armoede leeft en een dieper besef van het irrationele en schadelijke karakter van racisme, vrouwenhaat en homofobie.

Als we beter redeneren willen bevorderen, kunnen we veel leren van filosofen, die al duizenden jaren specialisten zijn in correct redeneren. In een tijdperk dat een fetisj maakt van noviteiten en innovatie, is het nodig om de grootste lessen uit het verleden opnieuw te leren, en te onderkennen dat wat tijdloos is ook altijd actueel zal zijn. Natuurlijk zal niet elke filosoof het eens zijn met alles wat ik te zeggen heb, want zelfs – en zelfs *vooral* – over fundamentele zaken zijn filosofen het onderling niet eens. De filosofie heeft geen monopolie op rigoureuze redeneren en is al evenmin immuun voor slordig denken. Maar anders dan andere disciplines is ze bovenal gericht op de noodzaak van helder denken. Elk ander vakgebied heeft iets concreter om zich op te verlaten. Wetenschappers hebben hun experimenten, economen hun data, antropologen hun participerende observatie, historici hun documenten, archeologen hun vondstmateriaal, enzovoort. Maar filosofen hebben geen speciale voorraad informatie. Hun unieke vaardigheid is het vermogen om te denken zonder vangnet. Als we willen weten hoe we beter kunnen denken zonder terug te vallen op specialistische kennis, dan is het moeilijk om betere voorbeelden te vinden.

In de gangbare schetsen van de principes van het filosofisch redeneren blijft juist het belangrijkste echter buiten beschouwing. Filosofiestudenten krijgen van alles voorgezet: de regels

voor deductie, lijsten met drogredenen die je dient te vermijden, uitleg over het verschil tussen inductie en abductie, enzovoort. Dat is allemaal van groot belang, maar op zichzelf niet genoeg. Het is net als autorijden. De meeste automobilisten weten hoe ze moeten schakelen, wat de maximumsnelheden zijn, enzovoort. Het verschil tussen goede en slechte bestuurders is niet zozeer een kwestie van principes en technieken, als wel van hun houding ten opzichte van hun eigen rijgedrag: het gaat erom hoeveel zorg en aandacht ze daaraan besteden, hoe gemotiveerd ze zijn om goed te rijden, en hoe attent ze zijn naar andere weggebruikers. Bij denken is het niet anders: het gaat niet alleen om technieken, maar ook om attitudes.

De juiste attitudes zijn de X-factor, het geheime ingrediënt, van de filosofie – laten we het maar de F-factor noemen. De F-factor is datgene waarin de beste filosofen zich onderscheiden van collega's die alle noodzakelijke technieken van het logisch redeneren onder de knie hebben, maar die het aan inzicht ontbreekt. Net als de ongrijpbare X-factor laat de F-factor zich niet nauwkeurig omschrijven. Het is een soort deugdzaamheid, maar niet in de zin van biologische zemelen eten of goede werken doen. Deugdzaamheid, in de zin waarin die term werd gehanteerd in de filosofie van het oude Griekenland, is simpelweg het geheel van de gewoonten, attitudes en karaktereigenschappen die bevorderlijk zijn voor het goede leven... en het goede denken. De benadering van het denken die bekendstaat als deugdepistemologie (epistemologie betekent kenleer) stelt dat je voor goed redeneren niet alleen allerlei formele procedures dient te beheersen, die ook in een computerprogramma opgenomen kunnen worden, maar ook over bepaalde denkgewoonten en -attitudes dient te beschikken. In de academische filosofie wordt het belang van 'epistemische deugdzaamheid' de afgelopen decennia weliswaar steeds meer onderkend, maar

nog altijd niet voldoende. Buiten de academische wereld is deze ontwikkeling bovendien nog niet doorgedrongen. Het wordt tijd dat ze de plaats krijgt die haar toekomt in het hart van het goede denken.

In meer dan dertig jaar studeren, lezen, schrijven en praten over filosofie, vaak met filosofen, ben ik ervan overtuigd geraakt dat zonder 'epistemische deugdzaamheid' als F-factor, vaardigheden in kritisch denken weinig meer zijn dan elitaire trucjes die de gebruikers ervan in staat stellen om tijdens borrels indruk te maken met behendig denken en de argumenten van anderen aan flarden te rijten. Ik wil proberen te achterhalen wat werkelijk goed logisch redeneren onderscheidt van niet meer dan slimheid en spitsvondigheid. Spitsvondige denkers zonder de F-factor zijn vermoeiend en saai, en kunnen geen bijdrage leveren aan de historische missie van de filosofie om ons in staat te stellen de wereld en elkaar beter te begrijpen.

Het gaat me hierbij niet alleen om de vraag wat iemand tot een goede filosoof maakt, maar ook om de vraag wat iets tot goed denken maakt over welk onderwerp dan ook. Dit boek wil dus niet alleen inzicht bieden in filosofische problemen en hoe filosofen daarover hebben gedacht. Ik wil ook laten zien hoe filosofische denkgewoonten kunnen worden toegepast in de politiek, bij probleemoplossing in het algemeen, bij zelfzorg en bij het begrijpen van de wereld.

Daarvoor zal ik gebruikmaken van de tientallen interviews voor tijdschriftartikelen en boeken die ik in de loop der jaren heb gehouden met een aantal van de meest vooraanstaande filosofen en denkers ter wereld. Ik heb gemerkt dat de terloopse of zijdelingse opmerkingen die velen van hen maakten over hun manier van werken veelzeggender zijn dan verhandelingen over de filosofische methode. Daarnaast verwijs ik vaak naar veel van de grootste filosofische werken aller tijden. De

meeste voorbeelden die ik geef, zijn afkomstig uit de traditie van de westerse filosofie waarin ik ben opgeleid, maar de principes die daaraan ten grondslag liggen zijn universeel, zoals mijn wat minder frequente verwijzingen naar de filosofieën van de rest van de wereld ons in herinnering brengen. Historisch gezien hebben vrouwen in de filosofie minder stem gekregen dan mannen, dus hoewel ik veel briljante vrouwelijke filosofen aanhaal, is het onvermijdelijk dat het patriarchaat het merendeel van de rollen opeist.

Ik zal mijn aandacht richten op de vele valkuilen die iemand die wil uitgroeien tot een bekwaam denker moet zien te ontwijken. Zoals elk hulpmiddel kunnen logische redeneringen zelfs met de beste bedoelingen onjuist worden toegepast en misbruikt. Een kenmerk van de deugdepistemologie is de nadruk die ze legt op de noodzaak tot waakzaamheid en bescheidenheid. Pas op voor iedereen die zichzelf een briljant denker vindt: echte genieën raken zelden verblind door hun eigen bespiegelingen.

Iets anders waarin dit boek zich hopelijk onderscheidt van andere werken over ‘slim denken’ is dat ik de pure moeilijkheid van goed denken niet uit de weg ga. Een uitnodiging om te denken als een filosoof zou onoprecht zijn als die zou verhullen hoe moeilijk dat is. Je kunt wel wat stroop door de bruine bonen mengen, maar als je te veel gebruikt, krijg je ongezond snoepgoed in plaats van voedzame kost. In onze tijdsarme aandachts-economie worden we verleid door de belofte van *backs*. We willen doorsteekjes, middelen die ons tijd besparen of ons sneller laten denken. Maar het denken stuit al snel op grenzen wanneer het gaat om efficiëntie, en elke bezuiniging heeft zijn prijs. We moeten de *backs* zien weg te hakken in plaats van er steeds meer te willen vinden; we moeten niet langer proberen het denken gemakkelijker te maken dan het werkelijk is, en het op de juiste manier aanpakken.

Oefening baart kunst, dat geldt ook voor het denken, dus als dit boek niet af en toe een krachtige geestelijke work-out vereist, is het nutteloos. De epigrammen van Fjodor Dostojevski aan het begin van elk hoofdstuk dienen te worden gezien als gelegenheden tot een dergelijke geestesoefening. Lees ze niet als de *memes* van sociale media: beknopte wijsheden waar je goedkeurend bij knikt, en die je nadat je ze hebt gedeeld meteen weer kunt vergeten. Ik nodig de lezer uit om zelf te bepalen wat hun relevantie en betekenis is in de context van het hoofdstuk dat ze inleiden.

Hoewel ik een pleitbezorger ben van de filosofie, sta ik argwanend tegenover de bewering van veel universitaire faculteiten, waaronder die van Cambridge, dat filosofen altijd de beste leveranciers zijn van ‘overdraagbare denkvaardigheden’.¹ Niet alleen omdat, zoals Cicero ooit heeft opgemerkt, ‘niets zo absurd [is] dat het niet ooit al eens door een of andere filosoof is gezegd’. De ongemakkelijke waarheid is dat veel filosofen erg slecht gaan redeneren zodra ze zich buiten hun specialistische vakgebied wagen. Zo was Bertrand Russell een gigant op het gebied van de filosofie, wiens werk in de logica rond de vorige eeuwwisseling een van de meest heroïsche mislukkingen was in de geschiedenis van het vakgebied. Maar zoals Russells biograaf Ray Monk zegt: ‘Veel van Russells werk buiten de filosofie is eenvoudigweg rotzooi, ondoordacht en slordig geschreven. (...) Hij laat zijn vooroordelen de vrije loop, en relevante aspecten van de vraag waarmee hij zich bezighoudt worden door hem buiten beschouwing gelaten.’ Soms zal ik dus ook aangeven wanneer je beter níét kunt denken als een filosoof, of in ieder geval niet zoals bepaalde filosofen op bepaalde momenten hebben gedacht.

Ik kan niet beloven dat dit boek je tot een groot denker zal maken. Maar net zoals je kunt begrijpen wat een Messi of Ro-

LEER TE DENKEN ALS EEN FILOSOOF

naldo zo briljant maakt zonder zelf de allerbeste voetballer ter wereld te worden, hoef je geen Confucius of Kant te zijn om de genialiteit van deze filosofen te kunnen waarderen en van hen te leren. We proberen de besten na te doen, zonder de illusie te hebben dat we hen kunnen evenaren, maar in de van wat meer realisme getuigende hoop dat we daardoor ons eigen potentieel ten volle kunnen ontwikkelen.

‘Een
welcome detox
voor ons brein.’
– Derren Brown

**Hoe kan filosofie ons
helpen in een tijd waarin zowel
maatschappelijke als persoonlijke
problemen alleen maar groter lijken
te worden? Door alles te bevragen!**

In *Leer denken als een filosoof* presenteert Julian Baggini twaalf fundamentele principes voor een meer humane, evenwichtige en rationele benadering van het denken. Van het in twijfel trekken van alles, ook onze eigen vragen, tot het vasthouden aan feiten en het streven naar zelfstandig denken, zonder eenzellig te worden.

Met alledaagse voorbeelden daagt Baggini ons uit om onze denkwijze te herzien en laat hij zien hoe deze principes kunnen worden toegepast in ons eigen leven.

Julian Baggini is een belangrijke Britse publieksfilosoof en oprichter van *The Philosophers' Magazine*. Van dezelfde auteur verscheen eerder *Een kleine geschiedenis van de waarheid*.

 ten have

www.uitgeverijtenhave.nl

9 789025 912390 >